

**BAROKNA OBNOVA CRKVE GOSPE STOMORIJE
(SV. MARIJE OD ŠPILJANA) U KAŠTEL NOVOM –
PRIJEDLOG ZA GRADITELJE IZ RODA
MACANOVIĆ-RAGUSEO**

UDK: 726:27-523.42(497.583Kaštel Novi)

Primljeno: 13. ožujka 2022.

Izvorni znanstveni rad

dr. sc. DUNJA BABIĆ

Fakultet građevinarstva, arhitekture

i geodezije

Matice hrvatske 15

21000 Split, HR

dunja.babic@gradst.hr

U radu se razmatraju i dopunjavaju dosad poznati podaci o povijesti i tijeku izgradnje crkve Gospe Stomorije. Temeljem stilske analize crkve te na osnovi podataka iz literature i arhivskih vrela predlaže se pripisivanje barokne obnove graditeljima iz roda Macanović-Raguseo. Pojedini stilski elementi na crkvi uspoređuju se s drugim zdanjima na čijem je podizanju ili obnovi tijekom 18. stoljeća potvrđen ili prepoznat udio ovih graditelja. Posebna pažnja posvećuje se spolijima ugrađenim na pročelju i u okolišu crkve. Ugrađivanje spolija, kao i općenito ponavljanje motiva iz ranijih razdoblja, uobičajeno je na zahvatima na kojima su Macanovići bili angažirani.

Ključne riječi: Crkva Gospe Stomorije (sv. Marije od Špiljana), Macanovići, barok, spoliji

POLOŽAJ I OKOLIŠ CRKVE

Crkva Gospe Stomorije¹ smještena je pod južnim padinama brda Kozjak, u polju, sjeverno od naselja Kaštel Novi, od čije je povijesne jezgre udaljena oko tri kilometra. Nalazi se unutar katastarskih granica Kaštel Novog, uz samu graničnu liniju s Kaštel Starim. Crkva se ranije nazivala sv. Marija od Špiljana, prema srednjovjekovnom selu Špiljan kojemu je izvorno pripadala. Ono je uslijed turskih nadiranja i prijetnji napušteno početkom novog vijeka, poput brojnih drugih podkozjačkih sela.² Špiljan nije precizno ubiciran, a smješta se na širokom potezu od Raduna na istoku do potoka Česminovac na zapadu.³ Naziv Špiljan najvjerojatnije je nastao prema nedalekoj pećini izdubljenoj u stijenama na padinama Kozjaka.⁴

U prostoru pred crkvom izvire voda te, skupljajući se u zdenac, odande dalje teče kao potok prema poljima i prema moru koji se, prema crkvi, naziva Stomorija. U istom se smjeru, izvirući pod Kozjakom, sjeverozapadno od Stomorije, slijeva i spomenuti veliki potok Česminovac. Ovaj izvor „dobre“, zdrave i pitke vode pred crkvom, koji možda istječe ispod samog crkvenog oltara, narod naziva Gospina ili Sveta voda.⁵ Voda iz zdenca otječe na povr-

- 1 Najopsežnije podatke o lokalitetu Stomorija te o povijesti crkve donio je Vjeko Omašić. U njegovim je radovima naglasak ponajviše na povijesti upravljanja crkvom u kontekstu lokalnih društveno-pravnih odnosa, Vjeko Omašić: *Topografija kaštelanskog polja*. Split 1978., Vjeko Omašić: *Kaštela od prapovijesti do početka XX. stoljeća*. Kaštela 2001., Vjeko Omašić: *Prilozi poznavanju društveno-ekonomskih prilika u trogirskom distriktu u XVII. i XVIII. stoljeću; Stomorija i njeni juspatroni u XVII. i XVIII. stoljeću*. Izdanja Historijskog arhiva u Splitu, Split 1967., br.6, 96-103. Ranija povijest okolnog prostora obrađena je u radu Tonča Burića: *Tonči Burić: Stomorija – Miri (Kaštel Novi), primjer prostornih relacija unutar naselja u kasnoj antici i srednjem vijeku*. *Archaeologia Adriatica*, 2021., br. 1, 541-557. Najcjelovitiji pregled povijesti crkve, njezine bratovštine, vjerskih običaja i proslava donesen je u radu Mladena Domazeta: *Mladen Domazet: Svetište Gospe Stomorije u Kaštel Novom: Kontinuitet trajanja i promjene*. Crkva u svijetu, 2015., br. 1, 147-159. Ovi autori tek usputno spominju i datiraju pojedine stilske elemente na crkvi. Međutim, cjeloviti opis crkve, detaljnija stilska analiza pojedinih arhitektonskih ukrasa, datacija i prepoznavanje građevnih faza dosad nisu objavljeni.
- 2 O tim okolnostima: Ivo Babić: *Prostor između Trogira i Splita*. Trogir 1984., 107-123, Omašić, *Kaštela*, 151-152.
- 3 O selu Špiljan: Omašić: *Topografija*, 138-139. Omašić: *Kaštela*, 104-105, Babić: *Prostor*, 80, Tonči Burić: *Srednjovjekovna naselja u Kaštelima*. Zbornik radova Kaštela kolijevka Hrvatske, Kaštel Stari 1998., 32-33, Burić: *Stomorija – Miri*, 541-557.
- 4 Ta se pećina danas naziva Matetin tor: Omašić: *Topografija*, 138, Omašić: *Kaštela*, 104.
- 5 Ivna Bučan: *Biblijski vrt Stomorija*. Glasnik Zaštite Bilja, 2004., br. 6, 8.

šinu, prolazeći kroz kameno korito na čijem je kraju postavljen jedan spolij – vodoriga, po svoj prilici ranoromanička, danas zamijenjena replikom. Kroz vodorigu poput fontane voda izbija u malo korito (slika 2).

Prostor na kojemu se nalazi crkva predstavljao je nekoć graničnu zonu između obradivih površina, odnosno plodnih polja i prostranog poteza šume, gaja nazivanog Nadpećje, a protezao se prema sjeveru, prema uzvisinama Kozjaka.⁶ Crkva je okružena gustom i raznolikom vegetacijom, stoljetnim stablima čempresa, maslina, lovora, topola i smokava među kojima ima i trsja vinove loze. Razaznaju se ostaci srednjovjekovnih nadgrobnih ploča koji su razbacani u okolišu crkve ili, pak, ugrađeni u okolne ogradne zidove. Na lokalitetu Stomorija križaju se stare komunikacije – put koji je vodio prema obali i onaj koji je povezivao sva stara sela te se spajao s putom za Trogir, a jedan je krak toga puta preko prijevoja Kozjaka vodio prema Zagori.⁷

Istraživači, poznavatelji i zagovornici zaštite prirodnih, povijesnih, arheoloških i općenito ekoloških vrijednosti kaštelanskog kraja naglašavaju taj jedinstveni ambijent uokolo crkve Gospe Stomorije u kojemu se stapaju priroda i kultura, izvorni kamenjar i zidane kamene strukture. Uspoređuju ga s idealnim krajolicima koji evociraju prizore iz klasične antičke književnosti u kojima se isprepliću raznolika vegetacija, vrela vode i ruševine, ili pak s biblijskim prizorima.⁸ Bio je to, između ostalog, poticaj da se ondje 1998. godine uredi Biblijski vrt u kojemu se uzgajaju stabla i bilje koje se spominje u Bibliji.⁹

Gospa Stomorija danas se naziva svetištem, zbog stoljetne, još uvijek žive tradicije hodočašćenja ikoni Bogorodice u kojoj sudjeluju stanovnici čitavog donjo-kaštelanskog kraja. Smatra se tako najslavljenijom crkvom tog prostora.¹⁰ Pored

6 Opis šireg prostornog okvira crkve s navodima i objašnjenjima starih toponima donosi Vjeko Omašić: Omašić: *Topografija*, 138-140.

7 Omašić: *Stomorija i njeni juspatroni*, 97, Omašić: *Topografija*. 138-139.

8 Omašić, *Topografija*, 140, Ivo Babić, *Prostor*, 18, Ivna Bučan, *Biblijski vrt*, 5.

9 Biblijski vrt uokolo Gospe Stomorije organiziran je nadasve zaslugom i zalaganjem prof. Ivne Bučan. O osnivanju, konceptu i sadržaju Biblijskog vrta Gospa Stomorija, koji se i dalje nadopunjava: Ivna Bučan, Maden Domazet, Dobrila Kraljić: *Biblijski vrt*. Kaštelanski zbornik, Kaštela. 1999. br. 6, 7-28, Bučan: *Biblijski vrt Stomorija*. 5-10.

10 Hodočašća i popratna slavlja na svetkovinu sv. Marije spominje još Pavao Andreis: Pavao Andreis. *Povijest grada Trogira I*. Split, 1977.-1978. 345. O tradiciji hodočašćenja Gospi od Stomorije: Babić: *Prostor*. 176 Mladen Domazet, *Svetište Gospe Stomorije*. 147-159, Mladen Domazet, Marin Vuletin, Tonko Bartulović: *Odvitnice Gospe Stomorije*. Zagreb 2008. O ikoni iz Gospe Stomorije, koja se danas nalazi u župnoj crkvi u Kaštel Novom,

procesija i slavlja na Gospin blagdan, ondje se slave i mnogi drugi sveci, a zbog jedinstvenog ambijenta, *vegetacijski najraskošnijeg dijela*,¹¹ inače teško devastiranog, Kaštelanskog polja, okoliš crkve postao je omiljeno mjesto izletnika. Lokalitet na kojemu se nalazi crkva u 12. stoljeću nazivao se Počivala, što se tumači kao toponim koji opisuje mjesta što su se nalazila uzduž putova, a bila su pogodna za odmor i predah.¹² Uz vodu koja ondje izvire, čije se žuborenje navodno čuje s oltara, vežu se, dakako, i legende o čudima i njezinim ljekovitim svojstvima.¹³ Zahvaljujući uređenju Biblijskog vrta i brizi davno uspostavljene i još uvijek aktivne bratovštine Gospe Stomorije, „oaza“ uokolo crkve uspjela se sačuvati.¹⁴ Međutim, vrijedi ovdje upozoriti, stambena izgradnja južno do crkve sve se više približava, a uslijed općih klimatskih previranja i nekontroliranog korištenja okolnih plodnih površina, nekoć bujni izvor vode u ljetnim mjesecima gotovo posve presuši.

OPIS CRKVE

Crkva Gospe Stomorije i okolni pravokutno omeđeni prostor, smješteni su na ponešto povišenom terenu u odnosu na kotu terena zemljišta koje se proteže južno i istočno od nje. Prostor je ograđen pažljivo složenim kamenim

a kojoj su stanovnici nekoć pohodili dok je danas prenose za hodočašćenja: Mirela Duvnjak: *Župna crkva Sv. Petra apostola u Kaštel Novome*. Kaštela 2007., 58-61. Ikoni su se prinosili brojni zavjetni darovi koji se danas čuvaju u Župi Kaštel Novog. Pored blagdana Uznesenja Bogorodice, ovdje se slave Gospa Snježna, Mala Gospa, Sv. Ivan Krstitelj, Sv. Mihovil, sv. Roko i Uskrсни ponedjeljak.

- 11 Bućan, Domazet, Kraljić: *Biblijski vrt*, 7.
- 12 Omašić: *Stomorija i njeni juspatroni*, 97. Počivala je inače vrlo čest i raširen toponim koji neki autori povezuju s mjestima na kojima bi se uzduž putova zaustavljalo prilikom obrednih ophoda ili pogrebnih povorki, a bila su obilježena nekim kamenim spomenikom, križem ili nekom minimalnom intervencijom u pejzažu, poput ureza na stablima sa znakovima simboličkog značenja: Mario Katić: *Prilog istraživanju običaja obilježavanja mjesta odmaranja s pokojnikom*: *Studia mythologica Slavica*, 2012., br. 15, 117-133, Mirjana Trošelj: *Mitske predaje i legende južnovelebitskog Podgorja*: *Studia mythologica Slavica*, 2011., br. 14, 345-270.
- 13 „Od davnine mnogi prolaznici ovdje utajuju svoju žeđ, a prema legendi djevojka koja ovdje umije svoje lice ostaje vječno mlada“: Bućan: *Biblijski vrt*, 8. Ta se voda smatrala ljekovitom, pa se Gospi od Stomorije obraćalo za pomoć i zavjet u ozdravljenju: Domazet, Vuletin, Bartulović: 7.
- 14 Zahvaljujem članovima bratovštine g. Antonu Žaniću, županu Pavi Kuzmaniću i gaštaldu Renatu Đikiću što su mi omogućili posjet crkvi i uputili me na geodetske snimke crkve. Zahvaljujem ovom prilikom i dipl. ing. geod. Toniju Tadinu koji mi je ustupio te snimke.

zidom sa sjeverne i zapadne strane te kamenim podzidima s južne i istočne strane. Tom svojevrsnom podiju pristupa se kamenim stepenicama postavljanim na jugu i na zapadu. Stvoren je tako, bez obzira na skromne dimenzije i jednostavan arhitektonski koncept crkve, određeni scenografski efekt, pojačan vertikalama čempresa koji strše u njezinu neposrednom okolišu (slika 1).

Postojeća crkva jednobrodna je građevina, broda gotovo kvadratnog oblika u tlocrtu, okvirnih dimenzija 6 x 5,45 m. Na brod se nastavlja iznimno duboka apsida, koja je nešto niža i uža u odnosu na brod, dimenzija 4,60 x 4,40 m. Crkva je orijentirana u smjeru jugozapad- sjeveroistok, a pred njom, u širini pročelja proteže se uska popločana površina. Nažalost, čitava je crkva u novije doba ožbukana, što onemogućava analizu strukture njezina ziđa i čitanje eventualnih građevnih faza¹⁵ (slika 3)

Brod i apsida crkve pokriveni su dvostrešnim krovom, a povrh pročelja, u osi simetrije, postavljen je zvonik (zvonara) na preslicu. Zvonik ima dva luka pod kojim vise dva zvona. Kapiteli lukova, kao i zabat i podest zvonika na preslicu imaju jednostavnu, višestruku profilaciju. Pod zabatom preslice uklesan je motiv koji podsjeća na djetelinu. Povrh zvonika na preslicu postavljena je metalna konstrukcija s vjetruljom u obliku zastave (slika 9).

U osi pročelja jesu vrata – portal, uokviren motivom štapa s višestruko profiliranim nadvratnikom (slika 4). Pod nadvratnikom uski je friz ukrašen motivima izvedenima u plitkom reljefu; dva kruga u koji su upisani šesterolatični cvjetovi (rozete) i u sredini krug unutar kojega je dvanaestokraka zvijezda (slika 8). Sa svake strane portala otvoren je uski prozor lučnog završetka. Lukovi prozora ukrašeni su identičnim plitkim ukrasom s motivom rozete u krugu s tim da ona središnja ima po sredini urezan motiv križa.¹⁶ Uz portal su sa svake strane pročelja prizidane kamene klupe. Iznad portala postavljena je ploča s posvetnim natpisom iz 1744. godine: „BUDI POHVAGLIEN ISUS I MARIA-MDCCXXXIV“. Poviše njega je ploča s natpisom postavljenim 1989. godine, povodom osamstote obljetnice svetišta Gospe Stomorije. Na pročelju je pod zabatom mala kamena ploča s perforacijom u obliku četverolista. Među

15 „Iskvarivanje“ crkve cementnom naslagom spominje još Omašić u radu iz 1978. godine: Omašić: *Topografija*, 140.

16 Prozorski otvori čitave crkve recentno su zatvoreni zaštitnim željeznim rešetkama. Rešetke željezne ograde portala sugeriraju obrise likova ikone koja je nekoć stajala u crkvi. Ograda je pokrila dio dovratnika i nadvratnika, te suviše agresivnom profilacijom narušava skladno i jednostavno rješenje čitavog pročelja.

listovima četverolista isklesan je motiv osmerolatičnih cvjetova (rozeta) bujnih i raznolikih, oblih i šiljatih latica. Perforacija ploče naknadno je zatvorena, a ona je izvorno zasigurno služila kako svjetlarnik, odnosno otvor kroz koji je svjetlo propuštalo u unutrašnjost crkve, prema istoku, prema svetištu i oltaru.

Na južnom zidu otvorena su bočna vrata uokvirena motivom štapa s višestruko profiliranim nadvratnikom, poput onoga nad ulaznim portalom, pod kojim je friz s plitkim reljefnim ukrasom šesterolatične rozete (slika 5). Na nadvratnik se oslanja polukružni, vodoravno postavljeni prozor (termalni prozor),¹⁷ a apsida je otvorena uskim lučnim prozorom, jednakih dimenzija kao oni na zapadnom pročelju, ali bez ukrasa. Isti je raspored i izgled prozorskih otvora ponovljen na sjevernom zidu (slika 6).

Na istočnom zidu, u donjem dijelu apsida, u središnjoj osi ugrađen je jedan spolij; kasnoantički (mramorni?), krnje očuvani ulomak pravokutnog oblika (slika 7). Na njemu je prikazan križ zašiljenih hasti uz koji su sa svake strane simetrično postavljeni vrlo živo prikazani, uzgibani dupini. Njihovi su kljunovi usmjereni prema bazi križa kao da odatle kljucaju plodove s morskog dna. Nije poznata cjelina ili građevina kojoj je ovaj ulomak pripadao, a ni lokalitet s kojega je donesen. S obzirom na prikazane motive i njihovu simboliku, što upućuje na Krista, vjeru i spasenje, zasigurno je pripadao opremi nekog crkvenog ranokršćanskog zdanja.¹⁸ Istaknuto, središnje mjesto na kojemu je spolij ugrađen, u osi simetrije, na istočnom zidu apsida koji nema drugih ukrasa ili bilo kakvih otvora, ukazuje na to da je graditelj crkve Gospe Stomorije ugradio ovaj spolij prepoznajući i uvažavajući njegovu povijesnu, estetsku, ali i simboličku vrijednost.¹⁹ Naime, ulomak je postavljen na istočnom zidu crkve, iza svetišta, otprilike na visini oltara – središnjeg elementa liturgije. Vrijedi ov-

17 Pred prozorom je u novije vrijeme postavljen kip Bogorodice.

18 Smatra se da je ovaj motiv nastao od poganskog motiva dupina postavljenih uz trozubac. Ulomak je prvi put analiziran u radu: Nenad Cambi: „*Krist i njegova simbolika u likovnoj umjetnosti starokršćanskog perioda u Dalmaciji*“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Split. 1968-69., br. 70-71, 90. Spominje se i u radovima: Babić: *Prostor*: 59, Omašić: *Kaštela*, 23, 106. Tonči Burić smatra da je ovaj spolij izvorno pripadao ranokršćanskoj fazi crkve Gospe od Stomorije: Burić: *Stomorija – Miri*, 548, 550, 551. Tu pretpostavku iznio je i ranije Vjeko Omašić: Omašić: *Kaštela*, 106, potom i drugi autori: Domazet, Vuletin, Bartulović: *Odvitnice*, 17.

19 Vrijedi ovdje uputiti na rad koji, analizirajući neke trogirске ulomke, otvara temu raznolikih modaliteta korištenja spolija: Ivo Babić: *Šest primjera različitog korištenja srednjovjekovnih trogirskih spolija*: *Starohrvatska prosvjeta*, Split. 2021., vol. III, br. 48, 385-

dje ponovno istaknuti kako se smatra da spomenuti izvor „svete“, „Gospine“ vode izbija upravo pod oltarom crkve. Jasna je simbolika i povezanost dupina i vode, njihova prirodnog staništa.

Uvažavanje i isticanje ulomaka starijih spomenika uočava se i u načinu ugradnje drugog spolija, spomenute vodorige ugrađene na kraju kamenog korita potoka u okolišu crkve. Riječ je o masivnoj vodorigi, dimenzija 25 x 32 x 72 centimetra, izrađenoj od segetskog kamena koja završava stiliziranom ljudskom glavom čije se detalje obrade djelomično teško čita zbog erozije materijala i mehaničkih oštećenja.²⁰ Lice ima sroliki oblik, zašiljenu bradu, naglašene jagodice te krupne i istaknute ovalne uši. Međutim, značajan dio površine lica izgubljen je erozijom, pa je na replici dio lica, posebno u donjem dijelu, prema pretpostavci izvornog stanja, djelomično rekonstruiran. Najupečatljiviji su element velike, širom rastvorne bademaste oči i velika, okrugla razjapljena i prošupljena usta kroz koja teče voda. Duboko i oštro urezanim linijama snažno su istaknuti i gornji i donji kapak, kao i zjenica oka. Naslućuju se i mesnate obrve te kratko i zaobljeno čelo. Velik i dug nos, vrlo istaknutog korijena, sužen u središnjem dijelu i širokih nosnica, proteže se sve do usta. Iznad usta vide se lučni urezi koji vjerojatno predočavaju bore nastale pri učinjenoj grimasi. Zatiljak i bočne strane glave značajno su oštećene. Uočavaju se ipak duboki urezi koji sugeriraju bujne pramenove kose uredno skupljene prema zatiljku. Oni su također na replici dijelom rekonstruirani.

Vodoriga iz Stomorije bliska je po načinu obrade životinjskim (lavljim, mačjim) stiliziranim glavama sačuvanima ponajviše u Trogiru i u Splitu.²¹ Ti su ulom-

397. Ivo Babić: *Spolije na tlu ranosrednjovjekovne Hrvatske*. Starohrvatska prosvjeta, 2006., vol. III. br. 33, 91-125.

20 Original se čuva u Muzeju grada Kašetela, inv. br. 763: KAŠ-1764. Replika je postavljena 2003. godine. Ivica Sikavica: *Izrada replike stomorijskog garguja*: Kaštelanski zbornik, Kaštela 2007., br. 8, 51-79. U ovom je radu donesen detaljan opis konzervatorsko-restauratorske dijagnostike, načina izrade replike kao i opis originala.

21 Cvito Fisković: *Romaničke kuće u Splitu i u Trogiru*. Starohrvatska prosvjeta, 1952., vol. III, br. 2, 129-178, Cvito Fisković: *Nekoliko neobjelodanjenih romaničkih skulptura u Splitu*: Serta Hoffleriana, 1940., 443-452., Duško Kečkemet: *Figuralna skulptura s romaničkog zvonika splitske katedrale*: Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 1955. br. 9, 91-135, Ivo Babić: *Zapažanja o zvoniku splitske katedrale*: Vjesnik za arheologiju u povijest dalmatinsku, 2007. br.100, 145-200, Ante Piteša: *Ranosrednjovjekovni kameni spomenici u Arheološkome muzeju u Splitu*. Split, 2012., 62-63, Daniela Matetić Poljak: *Prilog jednoj kiparskoj ranoromaničkoj radionici u Splitu*: Zbornik radova Filozofskog

ci, izvorno, češće konzole, a rjeđe vodorige, danas uglavnom korišteni kao spoliji ili, pak, izloženi u različitim zbirnama pa ostaje nepoznanica kojim su građevinama pripadali. Zajedničke su im crte prije svega krupne ovalne glave, velike, istaknute bademaste oči, dugi nosovi te širom rastvorena usta, kao i naglašene i bujne stilizirane grive i kose. Posebnost spolija iz Stomoriije jest to što prikazuje ljudsku glavu. Ciljani efekt tih često grotesknih, monsturoznih i karikaturalnih glava i lica postavljenih na marginalnim i nedostupnim dijelovima građevina, bio je, što je svojstveno narativnoj i maštovitoj romaničkoj skulpturi, zaprepatiti, zaprijetiti i zastrašiti. Taj je dojam u slučaju vodorige iz Stomoriije zasigurno izvorno bio pojačan bojom, posebno obojanima ili olovom ispunjenim tamnim zjenicama kakve su sačuvane, primjerice, na životinjskim konzolama portala jedne kuće u Trogiru.²² Po namjeni, dimenzijama, motivima i obradi (očiju, obrva i korijena nosa) najrodnija joj je vodoriga u obliku životinjske (lavlje?) glave izložena u Muzeju grada Trogira.²³ Istraživanja bliskih trogirskih i splitskih ulomaka predlažu dataciju takve skulpture u ranoromaničko razdoblje, odnosno 11. i 12. stoljeće.²⁴ Recentna

fakulteta u Splitu, Split 2020. br. 13, 131-150. Upozoravam i na sličnost s romaničkom životinjskom (mačjom?) glavom, izvorno po svoj prilici vodorigom, ugrađenom na zidu franjevačke crkve samostana Male braće u Dubrovniku.

22 Konzole su objavljene u članku: Fisković: *Romaničke kuće*, 143, sl. 65.

23 Vodoriga je prema muzejskom inventaru datirana u 13. stoljeće (inv. br.720, dimenzije: d = 165 cm, v = 12 cm, š = 22 cm), a njezin završetak ondje se opisuje kao ljudska (muška) glava. Nije poznato kojoj je građevini izvorno pripadala. Prikazuje životinju, po svoj prilici lava. Gornji dio glave znatno je bolje očuvan nego li donji. Ima ovalne, bademaste, širom rastvorne oči istaknutih kapaka, obrve i zjenice, vrlo kratko čelo s naglašenim naborima. Na gornjim rubovima glave istaknute su povijene i šiljate uši među kojima se razaznaju urezi koji sugeriraju pramenove grive. Dio nosa i donji dio glave su otučeni, ali mogu se razaznati linije usta, odnosno izvorno vjerojatno širom rastvorenog ždrijela kroz koje se slijevala voda, a sudeći prema analognim primjerima životinjskih romaničkih glava, bilo je ispunjeno oštrim i zašiljenim zubima. Po sadržaju je bliska mnogo bolje očuvanoj lavljoj glavi, korištenoj kao slivnik, naknadno ugrađenoj na jednoj kući na Narodnom trgu u Splitu, objavljenoj u radu: Fisković: *Romaničke kuće*, 143, sl. 64. Vodoriga iz trogirskog muzeja znatno je duža od one iz Stomoriije, no izvorno su vjerojatno bile slične dužine jer je potonja na završnom dijelu korita oštećena što ukazuje da dio korita nedostaje. Fotografija vodorige iz trogirskog muzeja objavljena je u članku: Sikavica: *Izrada replike*, 55, 56.

24 Fisković: *Romaničke kuće*, 143, Marie Pascale Mourgues Flèche, Pascale Chevalier, Ante Piteša: *Catalogue de sculpture du Haut Moyen âge du Musée Archéologique de Split*. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split 1993., br. 85, 207-305, Matetić Poljak: *Prilog jednoj kiparskoj ranoromaničkoj radionici*, 131-150.

istraživanja ukazuju na sličnosti s apulijskom ranoromaničkom skulpturom, pa su iznesene pretpostavke da su bliski trogirski i splitski ulomci mogli nastati prema predlošcima apulijskih radionica.²⁵

Dakako, nije poznata građevina na kojoj je vodoriga ugrađena u okolišu crkve Gospe Stomorije izvorno bila postavljena. Prema analizi izrade stražnjeg, užlijebljenog dijela i kemijskog analizi nastalih naslaga potvrđeno je da je izvorno bila postavljena na krovu, na rubu građevine s koje je prikupljala i propuštala kišnicu.²⁶ Iznesen je zaključak, ali bez arheološkog dokaza ili stilske analize, da ranoromanička vodoriga ugrađena u okolišu crkve pripada srednjovjekovnoj crkvi sv. Marije od Špiljana.²⁷ Iako se predložena datacija vodorige (12. stoljeće) poklapa s vremenom utemeljenja crkve, o kojemu će kasnije biti riječi, ona je suviše masivna za jednu malu poljsku crkvu. Ipak, dimenzijama je prikladna za kanaliziranje vode koja kroz nju teče prema potoku. Ranija crkva bila je još manjih dimenzija od postojeće. Pored toga, figuralno obrađene romaničke vodorige, inače vrlo rijetke na ovim prostorima, nisu uobičajene na skromnim seoskim i poljskim crkvama. Vodorige, kao i konzole sa sličnim složenim ikonografskim programom, postavljane su ponajviše na katedralama²⁸ kao središnjim i najvažnijim gradskim crkvama, važnim gradskim samostanskim crkvama ili reprezentativnijim kućama i palačama, dakle na mjestima gdje su mogle dobiti pozornost raznolike publike. Možda je vodoriga iz Stomorije opremljena iz Trogira, a pripadala je, kao vjerojatno i ona izložena u gradskom muzeju, krovu ranije faze neke gradske crkve ili kuće.

Komponiranjem u sustav kanaliziranja vode od izvora prema potoku graditelj je „oživio“ njezinu primarnu funkciju. Postavivši je na kraj kanala, nad malim kamenim koritom u koji u slobodnom padu šiklja voda, postignut je efekt česme odnosno prirodnog vrela. Time je ovom spoliju dan poseban naglasak; ona stvara najdinamičniju točku u čitavom ambijentu. Oživljena je ne samo njezina prvotna namjena već na neki način i izvorni, romanički karakter, dramatičan i „uznemirujući“.

25 Piteša: *Ranosrednjovjekovni kameni spomenici*, 62-63, Matetić Poljak: *Prilog jednoj kiparskoj ranoromaničkoj radionici*, 136, 141-142.

26 Sikavica: *Izrada replike*, 55.

27 Burić: *Stomorija – Miri*, 548, bilješka br.18., Sikavica: *Izrada replike*, 51.

28 O kasnogotičkim vodorigama trogirске katedrale: Ivo Babić: *Prilozi za Petra Pozdančića i njegovu radionicu u Trogiru*. Iz dalmatinskog srednjovjekovlja, Split. 2019., 447-448.

TIJEK IZGRADNJE I OBNOVE CRKVE

Izvor vode, potoci, plodno tlo, nedaleki gajevi, obližnja velika špilja, kao i mreža starih putova daju nasluti da je neposredni okoliš crkve Gospe Stomorije (sv. Marije od Špiljana) kao i širi prostorni okvir odavno nastanjen.²⁹ Izvor pitke vode upućuje na razmišljanje da je okolno stanovništvo još u pogansko doba imalo potrebu ovaj položaj obilježiti nekim sakralnim zdanjem, svetištem ili oltarom.³⁰ Međutim, sam lokalitet Stomorija još uvijek nije arheološki istražen.

Na udaljenosti od po prilici jednog kilometra, jugoistočno od Stomorije nalazi se važan arheološki kompleks zvan Miri. Ondje je potvrđeno postojanje velikog gospodarsko-stambenog posjeda koji je bio kontinuirano korišten najvjerojatnije još od ranog rimskog doba, pa do kraja kasne antike, a nastao je opstajati kao naseobinski položaj i tijekom srednjeg vijeka. Bio je to vjerojatno svojevrsni zaselak sela Špiljan.³¹ S obzirom na to da na lokalitetu Miri nisu pronađeni tragovi sakralnog objekta, izneseno je mišljenje da je za te potrebe korišteno neko sakralno zdanje na lokalitetu Stomorija. Pojedini autori zaključuju da spomenuti kasnoantički spolij ugrađen u apsidu postojeće crkve potvrđuje njezinu ranokršćansku fazu.³² Međutim, poznato je da se spolije znalo dovlačiti s udaljenih lokaliteta. U slučaju Kaštela postoje potvrde da su se vrijedni ulomci donosili čak iz Salone. Primjerice za izradu baroknih oltara u župnoj crkvi u Kaštel Novom, među kojima je i oltar Gospe Stomorije podignut zaslugom bratima istoimene crkve, kupovale su se velike količine mramora od seljaka koji su ga pronalazili obrađujući vinograde oko Salone.³³

29 Pregled ranije povijesti šireg prostora: Babić; *Prostor*, 29-67, Omašić: *Kaštela*, 16-37, Burić: *Stomorija – Miri*, 541-557.

30 Pitanje o mogućim prapovijesnim ili poganskim kultovima dotaknuto je i u radu: Burić: *Stomorija – Miri*, 548.

31 Istraživanja je započelo krajem 19. stoljeća društvo Bihać na čelu s don Franom Bulićem. O Mirima: Babić: *Prostor*, 51-52, Omašić: *Kaštela*, 16-37, 130-131, Burić: *Stomorija – Miri*, 541-557.

32 Omašić, *Kaštela*, 104-106, Domazet: *Svetišta Gospe Stomorije*, 147, Burić: *Stomorija – Miri*, 550-551. Međutim, brojni trogirski notarski dokumenti 12. stoljeća koje je objavio Miho Brada ne spominju crkvu na položaju današnje crkve Stomorije, dok je u istim dokumentima na više mjesta zabilježen lokalitet Miri, što napominje i Tonči Burić.

33 To je zabilježeno u vizitaciji trogirskog biskupa Antuna Kačića 1730. godine; Nadbiskupski arhiv u Splitu (NAS), *Vizitacije biskupa Kačića, 1723.-1730.*, T32, f217, 222v. Spominje se i u članku: Lovre Katić: *Povijesni podaci iz vizitacija Trogirске biskupije u XVIII. stoljeću*, Starine, 1958., knj. 48, 318. Poznat je dokument iz 1687. godine prema kojemu je kar-

Kasnoantički spolij iz Stomorije mogao je biti donesen i s ne toliko udaljenog lokaliteta Sv. Marta u Bijaćima,³⁴ na kojemu je potvrđen kasnoantički sloj crkve ili, pak, iz Trogira.³⁵

Najraniji spomen crkve Gospe od Stomorije, isprva nazivane sv. Marija od Špiljana, jest dokument iz 1189. godine o osnivanju beneficija (nadarbine) na mjestu zvanom Počivala.³⁶ Taj dokument bilježe i Pavao Andreis i Ivan Lucić.³⁷ Beneficij sv. Marije od Špiljana osnovali su ugledni pojedinci, slobodni seljaci (didići), bogato obdarivši crkvu mnogim zemljama te su time ostvarili pravo zvano *jus patronatus* (juspatronat) odnosno nasljedno pravo upravljanja crkvenim posjedima (beneficijima) i pravo biranja župnika (plebana). Taj se način upravljanja crkvom, uz kratak prekid za vrijeme francuske uprave, zadržao sve do 19. stoljeća. Sačuvano je nekoliko dokumenata o biranju beneficijata Stomorije iz kasnijih stoljeća, u kojima je bilo dakako i prijevora s obzirom na brojne nekretnine koje su crkvi pripadale.³⁸

Pavao Andreis zapisao je da je Sv. Marija od Špiljana, u njegovo doba nazivana od Stomorije, *vrlo stara* te da je služila kao župska crkva *napučenom selu* koje se nalazilo u blizini. Bilježi potom, da je spomenute 1189. godine utemeljena i opskrbljena.³⁹ Iz toga se može zaključiti da je tom prilikom crkva

dinal Pietro Valier odobrio Jerolimu Kavanjinu da može za gradnju kuće u Kaštel Sućurcu koristiti kamen iz Salone. Duško Kečkemet: *Kaštel Sućurac*. Split 1978. 163.

34 Pascale Chevalier: *Ostaci starokršćanske skulpture iz crkve Sv. Marte u Bijaćima*. Starohrvatska prosvjeta, Split. 1999., vol. III, br. 26, 109-140.

35 Na kućama u Trogiru ugrađeno je nekoliko kasnoantičkih ulomaka, koji su, pretpostavlja se, izvorno pripadali starijim fazama gradskih crkava, posebne one sv. Petra. Ivo Babić: *Četiri kasnoantička spolija iz Trogira*. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split 2016., br. 109, 291-303.

36 Omašić: *Stomorija i njeni juspatroni*, 97. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, II, ur. Tadija Smičiklas, Zagreb. 1904., 239.

37 Andreis: *Povijest*, 353-354., Ivan Lucić: *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, II. Split, 1979., 1047-1048.

38 Dokumente je transkribirao i obradio Vjeko Omašić. Zanimljivi su prije svega s aspekta poznavanja lokalnih društveno-pravnih odnosa kao i proučavanja prezimena, imena i porijekla brojnih pojedinaca koji se u njima spominju: Omašić: *Stomorija i njeni juspatroni*, 96-102, Omašić: *Kašela*, 104-106, 207-210, 236-242, 477-481. O beneficiju Stomorije također u Katić: *Povijesni podaci*, 325, Lovre Katić: *Reambulacija dobara splitskog nadbiskupa 1937. godine*, Starohrvatska prosvjeta, 1956. III (5), 1956., 135-177, Babić: *Prostor*, 75, Domazet: *Svetište Gospe Stomorije*, 147-159.

39 Andreis: *Povijest*, 353-354.

i sagrađena. Neka zemlja uokolo crkve *sancte Marie Spillani* bilježi se u jednom notarskom zapisu 13. stoljeća.⁴⁰ Moguće je da je već u tom periodu, kada je Sv. Marija od Špiljana služila kao župska, ali i grobišna crkva napućenom selu, dio stanovništva u njoj osnovao bratovštinu čiji je najraniji, dosad poznati spomen, 1566. godina.⁴¹

Na postojećoj crkvi nije moguće utvrditi tragove romaničke faze. Nema ni preostataka kuća sela Špiljan.⁴² Iz te srednjovjekovne faze crkve datiraju spomenute grobne ploče i masivni kameni blokovi poput stećaka sačuvani u njezinu okolišu. Dokumenti 17. i 18. stoljeća spominju prastaro groblje s mnogim kamenim grobnim pločama, na kojemu se tada više nije ukapalo. Zabilježeno je u istim izvorima da su na groblju bili ukopani i utemeljitelji beneficija.⁴³ Trogirski biskup Antun Kačić godine 1726. zapisao je da od sela Špiljan, nakon pustošenja Turaka, najstrašnijih neprijatelja (*imanissimo hoste*) nije ostalo ni traga (*nec vestigia apparent*), a njegovi stanovnici su se preselili živjeti uz more.⁴⁴

40 Babić, *Prostor*, 90, Miho Barada: *Trogirski spomenici I. Zapisnici pisarne općine trogirske II*, Zagreb. 1950., 256.

41 Naime, formiranje bratovštine bilo je osobito intenzivno tijekom kasnosrednjovjekovnog razdoblja, odnosno u periodu od 13. do kraja 15. stoljeća. U tom su razdoblju na teritoriju trogirske komune zabilježene mnoge bratovštine, osnovane uz gradske, prigradске, ali i poljske crkve. Ivan Strohal: *Bratstva (bratovštine) u starom Trogiru*. Rad JAZU, 1914. br. 201, 44-67, Irena Benyovsky: *Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima: Croatica Christiana periodica*, 1998. god. 22, br. 41, 137-160, Irena Benyovsky Latin: *Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku*. Povijesni prilozi, 2007., br. 32, 25-61. O bratovštini Gospe Stomirije koja od tada kontinuirano djeluje, s izuzećem ukidanja za vrijeme francuske uprave, nakon čega je obnovljena: Domazet; *Svetište Gospe Stomirije*, 150-159, Mladen Domazet: *Kaštelanske bratovštine od 16. do 19. stoljeća*. Kaštelanski zbornik, Kaštela. 1999. br. 6, 123-125.

42 Smatra se da je selo bilo organizirano u više zaselaka koji su pripadali pojedinim rodovima. Kuće su bile građene vjerojatno od suhozida i od drva. Burić: *Srednjovjekovna naselja u Kaštelima*, 32-33. Selo Špiljan spominje se u dvjema ispravama iz 13. stoljeća. Omašić: *Kaštela*, 105.

43 Groblje se spominje u vizitaciji trogirskog nadbiskupa Pacea Giordana iz 1645. godine koji napominje da se ondje tada više nisu obavljali ukopi: Frane Bego: *Vizitacije biskupa Pax Jordana Kaštelima (2)*: Kaštelanski zbornik, Kaštela. 1996. br. 5, 122. Potom se bilježi i u vizitacijama biskupa Antuna Kačića iz 1726. i 1730. godine, u kojima je zapisano da se među tim grobovima nalaze grobovi osnivača crkve (*fundatoribus*): NAS, *Vizitacije biskupa Kačića*, f.55v-56r, 129v-130r, 218v.

44 NAS, *Vizitacije biskupa Kačića*, f.129v.

Prvi upadi Turaka na području Kaštela bilježe se već do 1471. godine. Dovolja za gradnju utvrđenog naselja Pavla Antonija Cippica, današnjeg Kaštel Novog, u kojemu su se mahom nastanili stanovnici Špiljana, izdana je 1512. godine.⁴⁵ Sv. Marija od Špiljana prestaje služiti kao župna crkva. Stara crkva sv. Petra, smještena pored naselja Kaštel Novi, već se 1476. obnavlja, potom i 1566. zaslugom bratima Gospe Stomorije i postaje župna crkva novoosnovanog naselja.⁴⁶

Međutim crkva sv. Marije od Špiljana ostaje u funkciji, ali se s vremenom *u narodu*, kako napominje Ivan Lucić,⁴⁷ u naslovu crkve gubi naziv davno napuštenog sela Špiljan i zamjenjuje nazivom od Stomorije ili Stomorija. Naziv od Špiljana zadržan je ipak u službenim, crkvenim zapisima. Kako je ranije napomenuto, zadržava se beneficij crkve i pravo biranja nadarbenika među nasljednicima utemeljitelja. Broj nasljednika beneficija tijekom 17. stoljeća prešao je šest stotina, a bilo ih je i u trogirskim i u splitskim kaštelima, kao i u Trogiru, pa čak i na otoku Drveniku.⁴⁸ Za osnivače, kako bilježe ophodi trogirskih biskupa, ondje su se svake godine, jednom godišnje služile mise.⁴⁹ Godine 1625. u zabilježkama apostolskog vizitatora Oktavijana Garzadoraja stoji da se u crkvi obavlja dvanaest misa godišnje.⁵⁰ Navedeno je 1637. godine da je crkva pretijesna za brojni puk, pa je dio njih primoran tijekom mise stajati uokolo crkve.⁵¹ Unatoč ratnim opasnostima i općoj nesigurnosti, kontinuirano i običaj hodočašćenja i organiziranja slavlja na Bogorodičin blagdan. Opstaje, napomenuto je, i bratovština Gospe od Stomorije.⁵² Biskup Pace Giordano u svojim je opservacijama učinjenim tijekom prve polovine 17. stoljeća u više navrata kritizirao bratime i laike koji se brinu za crkvu da nepažljivo troše prikupljenu milostinju kao i običaj neprimjerenog čašćenja na Veliku Gospu.⁵³ Za

45 Omašić: *Kaštela*, 151-152, 169-172.

46 Pregled povijesti i brojnih daljnjih faza obnove župne crkve sv. Petra: Duvnjak: *Župna crkva Sv. Petra apostola*.

47 Lucić: *Povijesna svjedočanstva*, 1047-1048.

48 Omašić: *Stomorija i njeni juspatroni*, 96-102, Omašić: *Topografija*, 138-139.

49 NAS, *Vizitacije biskupa Kačića*, f.55v-56r, 129v-130r, 218v.

50 Ottaviano Garzadori, 1625, *Visitatio Dalmatiae – Traguriensis ann. 1624. et 1625.*; Arhiv zbora za evangelizaciju naroda, *Visite e collegi* vol. 2; NAS, *Preslike miscell.*, f.1045.

51 Bego: *Vizitacije biskupa Pax Jordana*, 116.

52 Domazet: *Svetište Gospe Stomorije*, 150-152., Domazet, *Kaštelanske bratovštine*, 123-125.

53 Zabilježeno je to u vizitacijama iz 1637. i 1645. godine. Bego: *Vizitacije biskupa Pax Jordana*, 116, 121.

crkvu je, po svoj prilici zahvaljujući naporima bratima, pribavljena ikona s prikazom Bogorodice. Nije poznata točna godina narudžbe. Ikona se stilski datira u široko vremensko razdoblje 17. i 18. stoljeća.⁵⁴ Godine 1579. Agostino Valier navodi da u crkvi nema nikakve slike.⁵⁵ Potom, godine 1637. godine Pace Giordano u crkvi zatiče siromašnu, odnosno „skromnu“ sliku (*paupere icone*) postavljenu na oltaru Blažene Djevice Marije.⁵⁶

Ipak, apostolske i biskupske vizitacije od druge polovine 16., pa tijekom 17. stoljeća redovno svjedoče o maloj i zapuštenoj crkvi, mizernom i nedovoljnom inventaru. Spominju oltar koji nije posvećen niti ukrašen, nedostaju svijeće, ukrasno cvijeće, palmete, kandila, predoltarnik kao i mnoga liturgijska oprema koju se za služenje mise dopremalo iz župne crkve u Kaštel Novom.⁵⁷ Za vizitacije Agostina Valiera 1579. godine crkva je zatečena sasvim ispražnjena (*nuda*).⁵⁸ Zapušten je, i po svoj prilici tijekom turskih provala oskrnavljen i interijer i eksterijer i okoliš crkve. Godine 1625. zabilježeno je da crkvi nedostaju drvena vrata te je naređeno da se ona poprave, kao i da se postavi željezna rešetka na prozorčić (*fenestrellu*) istočno od oltara. Zabranjeno je u crkvi služiti misu dok se ne poduzmu traženi zahvati.⁵⁹ Očito se *fenestrellea* odnosi na neki mali prozor ili svjetlarnik koji je bio otvoren na apsidi starije, romaničke crkve.

Zadnjih desetljeća 17. stoljeća, po završetku Kandijskog rata, jenjavaju opasnosti od Turaka, a život na ovim prostorima se, u ekonomskom i demografskom smislu, oporavlja. Biskupski ophodi bilježe znatno bolje stanje u seoskim i poljskim crkvama Kaštela. One su bogatije opremljene, proširuju se i popravljaju.⁶⁰ Trogirski biskup Anton Kačić u nekoliko je navrata tijekom prve polovine 18. stoljeća obišao crkvu Gospe Stomorije (1723., 1726. i 1730.).

54 Duvnjak: *Župna crkva Sv. Petra*, 58-61. Mirela Duvnjak: *Ikona Gospe Stomorije iz Kaštel Novog*. Kaštelanski zbornik, 9, 2011., 289-299.

55 Agostino Valier, 1576., *Visitatio apostolica Dalmatiae 1579, Visitatio ecclesiarum urbis et dioecesis Traquariensis 1576.*; Archivium Secretum Vaticanum, Congregatio concilii n. 57, Vatikanski arhiv, Congr. Vescovi regolari, Visite apostoliche, vol. 80; NAS, Preslike miscell., f. 45v. Frene Bego: *Valierova vizitacija u Kaštelima*. Kaštelanski zbornik, Kaštela. 1993. br. 3, 65.

56 Bego: *Vizitacije biskupa Pax Jordana*, 116.

57 Bego: *Vizitacije biskupa Pax Jordana*, 116, 119,121.

58 Valier, NAS, Preslike miscell., f. 45v, Bego: *Valierova vizitacija*, 65.

59 Garzadori, NAS, Preslike miscell., f.1045.

60 Katić: *Povijesni podaci iz vizitacija Trogirske biskupije*, 274-327.

Nalazio ju je uredno opremljenu te je 1730. godine zapisao vrijedan podatak o povijesti obnove crkve. Zahvaljujući pokojnom don Vicku Šivanoviću iz Kaštel Starog, apsida (*capella*) crkve, koja je bila njegov beneficijat godine 1710., proširena je i dovedena u onaj oblik kakav je zatekao.⁶¹ Vicko Šivanović je inače zabilježen kao rektor crkve Gospe Stomorije.⁶² Kačić dalje u tekstu kritizira kako sadašnji upravitelji beneficija, kao i oni crkve sv. Ivana u Birnju, ne izvršavaju svoje obveze podmirivanja troškova i čašćenja biskupa prilikom ophoda.⁶³ Također, na više mjesta napominje da je crkvu našao otvorenu, te naređuje da se zatvori kao i da se uredi i zidom ogradi dvorište i groblje uokolo crkve u koje su nekontrolirano upadale životinje. Naređuje također da se postave zaštitne rešetke na prozore.⁶⁴

Za pohoda župi Kaštel Novog 1760. godine biskupa Didaka Manole, sa čijih su vizitacija inače ostale opsežne opservacije o gradnjama crkava, njihovu opremanju pa čak i majstorima, nije jedino pohođena crkva Gospe od Stomorije. Očito ih je, kako je zabilježio njegov zapisničar, svećenik Marko Perojević, u tome spriječila neočekivana snažna ljetna kiša, pa je bilo nemoguće doći do ove crkve, do koje je, kako su drugi vizitatori često isticali, trebalo dojahati ili prepješačiti dvije milje. Zabilježeni su tek podaci o bratovštini Gospe Stomorije, kako ima 40 članova, da nema matrikulu i posjeduje dva terena.⁶⁵ Nisu tako, zasad, rasvijetljeni podaci o pothvatu ili događaju povodom kojega je postavljena ploča nad portalom iz 1744. godine.

Biskup Ivan Antun Miočević posjetio je crkvu Gospe Stomorije 1782. godine te izdao naredbe da se, pored nabave manje liturgijske opreme, treba postaviti zvonu na zid te da se čitava crkva treba obnoviti, posebno zapadni

61 „*Le memoria circa questa chiesa s'apervino (?) nella Visitatione dal' anno 1726. Aggiungendovi, che la Capela della Chiesa fu ampliata, e ridota in questa forma che si vede dal' qm (quondam) D. Vincenzo Scivanovich da Castel Vecchio, fu suo Beneficiato nell' anno 1710.*“: NAS, *Vizitacije biskupa Kačića*, 218v. U vizitaciji iz 1726., na koju se Kačić ovdje osvrće, zapisani su već citirani podaci iz povijesti crkve; o starom selu Špljan kojega su se izgubili tragovi i preseljenju njegova stanovništva uz more. Autor Mladen Domazet prema podacima iz Kačićeve vizitacije, smatram pogrešno, zaključuje da je 1710. godine završen popravak i proširivanje crkve. Domazet: *Svetište Gospe Stomorije*, 152-153.

62 Don Vicko Šivanović zabilježen je 1708. godine pri izboru nadarbenika Stomorije te 1716. godine kao pokojni, bivši rektor Beneficija: Omašić: *Kaštela*, 358, 477.

63 NAS, *Vizitacije biskupa Kačića*, 218v.

64 NAS, *Vizitacije biskupa Kačića*, f.55r-56v, 129v-130r, 218v.

65 NAS, *Vizitacije biskupa Didaka Manole 1756.-1761.*, T, 47., f. 349v, 355r.

zid.⁶⁶ Vjerojatno se zapis odnosi na postavljanje zvona pod preslicu, a sudeći po naredbi o uređenju zapadnog zida (pročelja) i čitave crkve, barokna preinaka crkve tada još nije bila dovršena.⁶⁷

PITANJE OPSEGA, DATACIJE I AUTORSTVA BAROKNE OBNOVE

Dakle, stara, po svoj prilici romanička crkva tijekom ratnih okolnosti i opasnosti od turskih nasrtaja od kraja 15. stoljeća do zadnjih desetljeća 17. stoljeća opstaje, ali biva zapuštena i dijelom devastirana. Iz iznesenog pregleda povijesnih podataka proizlazi da je barokna obnova započela 1710. godine te se protegla do samog konca 18. stoljeća. Prvo je, tijekom drugog i trećeg desetljeća 18. stoljeća započeto proširenje crkve izgradnjom nove apside. Potom je napokon uslijedilo uređenje okoliša crkve, što su vizitatori i ranije nalagali, kao i postavljanje preslice na pročelju. Uređenje okoliša po svoj je prilici uključilo uređenje starog groblja, gradnju okolnih zidova, kao i kanaliziranje vode od izvora prema potoku. Ti su radovi, čini se, bili okončani do sedamdesetih godina 18. stoljeća. Preostalo je dovršiti glavno pročelje kao i druge zidove crkve. Odugovlačenje radova, dugo trajanje obnove kroz nekoliko faza, uobičajeno je u malim, seoskim sredinama. Primjerice, u obližnjim utvrđenim naseljima, Kaštel Novom i Štafliću, gradnje i pregradnje postojećih prostranih župskih crkava i podizanje njihovih zvonika, započete su u vrijeme utemeljenja naselja, a odvijale su se u nekoliko faza i to tijekom više stoljeća.⁶⁸

Barokna obnova Stomorije nije, čini se, donijela promjene u volumenu broda crkve. Dodana je tek nova, duboka i prostrana apsida, potom je obnova obuhvatila otvaranje novih otvora, postavljanje preslice, uređenje okoliša te, kako je ranije pretpostavljeno, ugradnju dvaju spolija. Možda ploča nad portalom s naznačenom 1744. godinom obilježava završetak radova proširenja apside, pa time i izgradnje i popravaka krovišta čitave crkve prilikom kojih je postavljena preslica. Stilski ujednačena rješenja otvora zapadnog, sjevernog i južnog zida i njihova arhitektonskog ukrasa upućuju na zaključak da su oni

66 „... sia accomodata la campanada nel muro; sia ristorata tutta la chiesa, e specialmente il muro occidentale“: NAS, *Vizitacija Ivana Antuna Miočevića, 1782*, T 59, f.20.

67 To opovrgava zaključke iznesene u dosadašnjim radovima o povijesti crkve kako pročeljni natpis iz 1744. govori o završetku njezine obnove. Domazet: *Svetište Gospe Stomorije*, 153.

68 Duvnjak: *Župna crkva Sv. Petra apostola*, 20-31, Sanja Acalija: *Župna crkva Bezgrješnog začeca Blažene Djevice Marije u Kaštel Štafliću*. Kaštela. 2007. 18-40.

uređeni u istom zamahu obnove, vjerojatno u završnoj fazi, na koncu 18. stoljeća, kako je to naložio biskup Miočević 1782. godine.

Tijekom 18. stoljeća, odnosno u vrijeme popravaka, proširenja i ukrašavanja poduzetih na crkvi Gospe od Stomorije, najaktivnija radionica angažirana u obnovi i barokizaciji brojnih crkava trogirske biskupije bila je graditeljsko-klesarska obitelj Macanović Raguseo, čiji su članovi od sredine 17. stoljeća mahom nastanjeni u Trogiru. Bio je to najplodniji period i najintenzivniji prostor djelovanja ovih poduzetnih i traženih majstora koji su inače bili angažirani na brojnim zadacima različitog raspona diljem obale, otoka i zaleđa Dalmacije.⁶⁹

Njihov je udio potvrđen ili prepoznat u izgradnji, najčešće obnovi, pregradnji i popravcima kao i u uređenju interijera od župnih i seoskih do velikih samostanskih crkva i zvonika u gotovo svima tzv. Donjim (trogirskim)

69 Od druge polovine 17. stoljeća pa do konca 18. stoljeća istaknulo se nekoliko generacija graditelja iz obitelji Macanović Raguseo. Tijekom 18. stoljeća djeluju Ivan II. (1705. – ?), njegov sin Ignacije II. (1727. – 1807.), potom njegov rođak Vicko (1718. – 1787.) te Franjo, sin Ignacija II. Opusu ovih graditelja posvećena su mnoga istraživanja: Cvito Fisković: *Ignacije Macanović i njegov krug*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji. 1955., Vol. 9, br., 198-268, Kruno Prijatelj: *Macanovićevo pročelje u Velom Drveniku*. Kulturna baština, 1978., br. 7-8, 49-52, Ivo Babić: *Barokna preinaka crkve Gospe od Karmela u Trogiru*. *Ars Adriatica*, 2016, br.6, 175-184, Ivo Babić: *Barokna preinaka samostanske crkve sv. Petra u Trogiru i graditelji iz roda Macanović-Raguseo*. Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 2016., br. 40, 129-139, Ivo Babić: *Jedna prostorna intervencija Ignacija Macanovića u Trogiru*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 1999., Vol. 38, br. 1, 305-338, Darka Bilić: *Inženjeri u službi Mletačke Republike: inženjeri i civilna arhitektura u 18. stoljeću u mletačkoj Dalmaciji i Albaniji*. Split 2013., Lovorka Čoralić, Ivana Prijatelj Pavičić: *Prilog poznavanju crkve sv. Marije u Blizni*. *Croatia Christiana periodica*. 2001., Vol 25, 131-136, Lovorka Čoralić, Ivana Prijatelj Pavičić: *Arhivska istraživanja kao prilog poznavanju kuća obitelji Macanović u Trogiru*. Radovi instituta za povijest umjetnosti. 2001., br. 25, 189-198, Lovorka Čoralić, Ivana Prijatelj Pavičić: *Prilog poznavanju opusa graditelja Vicka Ignacijevog Macanovića i Grgura Mazzonija*. Umjetnički dodiri dviju jadranskih obala u 17. i 18. stoljeću, ur. Marković, Vladimir i Prijatelj Pavičić, Ivana, Split 2007., 51-70, Lovorka Čoralić, Ivana Prijatelj Pavičić: *O graditeljskoj aktivnosti u trogirskim ženskim benediktinskim samostanima u vrijeme biskupa Jeronima Fonde (1738–1754)*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 1999., Vol. 38, br. 1, 365-396, Vinicije B. Lupis: *O sakralnoj baštini Blata XIX. I XX. stoljeća*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 2008., vol. 41. br. 1, 449-471.

Kaštelima,⁷⁰ u Trogiru, i to u gradu i u njegovim predgrađima,⁷¹ kao i na drugim dijelovima trogirskog teritorija.⁷² Može se stoga pretpostaviti da su rektori beneficija, poput spomenutog Šivanovića, brojni nasljednici utemeljitelja, bratimi Stomorije ili, pak, župnici župe Kaštel Novi, angažirali za obnovu Stomorije graditelje iz roda Macanovića, koje su desetljećima susretali na gradilištima crkava u obližnjim naseljima i s čijim su radom morali biti upoznati. Dakako, uz Macanoviće su ostala zabilježena imena mnogih suradnika i pomoćnika, koji su uz njih ili po njihovim rješenjima mogli izvoditi i radove na obnovi Gospe Stomorije.⁷³ Zahvati poduzeti na crkvi Stomorije poklapaju se s vremenom djelovanja nekoliko generacija Macanovića; Ignacija I., Ivana II.

- 70 Ignacije II., uz rođaka Vicka i sina Franju radi na obnovi župne crkve u Kaštel Štafliču od 1753. do 1775., Ivan II. na izgradnji zvonika župne crkve u Kaštel Novom od 1741. do 1765., a moguće je i sudjelovanje Macanovića na proširenju crkve započetom 1721. godine. Pretpostavljen je udio Macanovića na gradnji crkve sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Starom, kao i obnovi crkve sv. Jerolima na teritoriju splitskih Kaštela, u Kaštel Gomilici. Fisković: *Ignacije Macanović*, 224-225, 236, 243-265., 266-267, Acalija: *Župna crkva Bezgrješnog začeća*. 30-40, Duvnjak: *Župna crkva Sv. Petra apostola*. 25-28, 42-43. Vladimir Marković: *Kapela blaženog Ivana Trogirskog Nikole Firentinca i sakralna arhitektura u Dalmaciji 300 godina poslije*. Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 2007., br. 31, 121-130.
- 71 Udio Ignacija II. Macanovića prepoznat je na baroknoj obnovi samostanske crkve i zvonika sv. Petra kao i na zahvatima uređenja interijera katedrale i sakristije, u Pasikama je rad Ignacija II. prepoznat na barokizaciji crkve Gospe od Karmela te uz oca Ivana II. i na popravcima zvonika samostana sv. Mihovila. Fisković: *Ignacije Macanović*, 255, 257-259, Babić: *Barokna preinaka crkve Gospe od Karmela*, 175-184, Babić: *Barokna preinaka samostanske crkve sv. Petra*, 129-139, Čoralić, Prijatelj: *O graditeljskoj aktivnosti*, 365-396. Iznesena je mogućnost da su Macanovići sudjelovali na izgradnji barokne crkve sv. Jakova u predgrađu na Čiovu započete 1708. godine: Dunja Babić, Katja Marasović: *Novovjekovni stambeni sklopovi i njihova uloga u urbanizaciji trogirskog predgrađa na Čiovu*. Radovi Instituta za povijest umjetnosti. 2020., br. 44/1, 31, bilj. 61. Macanovićima se pripisuje i zvonik crkve samostana sv. Josipa na Čiovu: Ivo Babić: *Trogir-grad i spomenici*. Split. 2016. 467.
- 72 Rad Ignacija II. prepoznat je na izgradnji župne crkve na Velom Drveniku: Prijatelj: *Macanovićevo pročelje u Velom Drveniku*, 49-52, kao i na obnovi crkve u selu Blizna: Čoralić, Prijatelj: *Prilog poznavanju crkve sv. Marije u Blizni*, 131-136. Za župnu je crkvu u Segetu (unutar kaštela Rotondo) zabilježeno da ju je sagradio suradnik Ignacija Macanovića, Frano Cicindela. Katić: *Povijesni podaci iz vizitacija*. 321.
- 73 Među njima se posebno istaknula graditeljska obitelj Aviani čiju su članovi uz Macanoviće radili i u Trogiru i u Kaštelima. Fisković: *Ignacije Macanović*, 198-268, Ivana Prijatelj Pavičić, Lovorka Čoralić: *Prilog poznavanju djelovanja trogirске graditeljske obitelji Aviani*. Građa i prilozima za povijest Dalmacije, Split. 2001. br. 17, 281-298.

(1705. – ?), njegova sina Ignacija II. (1727. – 1807.), potom rođaka Vicka (1718. – 1787.) te Franje, sina Ignacija II. Macanovića.

U vrijeme početaka gradnje nove apsida crkve u Stomoriji (između 1710. i 1730. godine) na proširenju istočnog korpusa župne crkve u Kaštel Novom, započetom 1721. godine, radili su neki *iskusni graditelji*.⁷⁴ Proširenje crkve u Stomoriji dogradnjom velike, prostrane i izdužene apsida nadsvodene bačvastim svodom i osvjetljenje lučnim prozorima na bočnim zidovima vrlo je blisko rješenjima baroknih proširenja župnih crkava u Kaštel Štafiliću i u Kaštel Novom kao i nekih drugih crkava kojima je potvrđen ili pretpostavljen udio Macanovića. Apside ovih kaštelanskih župnih crkava pokazuju srodnosti s apsidom u Stomoriji i u rješenju interijera. Bačvasti su svodovi bez pojasnica, a od zidova su odijeljeni vijencem koji je naznačen i u profilaciji trijumfalnog luka⁷⁵ (slika 10). Dakako, apside u Štafiliću i u Novom znatno su većih dimenzija i bogatije profilacije vijenca i trijumfalnog luka. Smatra se da je takvo oblikovanje kapela, prisutno osobito u opusu Ignacija II. Macanovića, nastalo po uzoru na renesansnu kapelu sv. Ivana Trogirskoga u trogirskoj katedrali.⁷⁶

Barokna obnova crkve Gospe Stomorije upućuje na udio ovih graditelja sudeći i po stilskim obilježjima arhitektonskog ukrasa. U opusu graditeljsko-klesarske obitelji Macanović odavno je prepoznato korištenje i uklapanje stilskih elementa iz ranijih razdoblja.⁷⁷ Niz je takvih „citata“, raznorodnih motiva iz starijih stilskih epoha ukomponirano prilikom barokne obnove crkve Gospe Stomorije za što se mogu pronaći analogije na zdanjima na čijem je podizanju potvrđen ili uočen angažman Macanovića.

74 Tako ih opisuje Didak Manola. Duvnjak, *Župna crkva Sv. Petra apostola*, 25. To se vremenski poklapa s djelovanjem Ignacija I., oca Ivana II. Macanovića, koji je bio vrlo aktivan u društvenom životu Trogira. Njegov je rad hvalio venecijanski inženjer Camozzini. Fisković: Ignacije Macanović, 198-268, Bilić: *Inženjeri u službi Mletačke Republike*, 155.

75 Bliska su i rješenja baroknih proširenja župnih crkava u Pučišćima i u Milni na Braču, kao i župne crkve u Blatu na Korčuli koje se povezuju s Ignacijem II. Marković: *Kapela blaženog Ivana Trogirskog*, 121-130.

76 Marković: *Kapela blaženog Ivana Trogirskog*, 121-130. Ignacije II. je inače za ovu kapelu izradio i godine 1778. postavio kopiju djela Nikole Firentinca – medaljon s poprsmem Boga Oca. Fisković: *Ignacije Macanović*, 347.

77 Na to se upućuje u mnogim ranije citiranim istraživanjima opusa Macanovića što se potom ističe u preglednim studijama o baroknom graditeljstvu: Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj: *Barok u Hrvatskoj*. Zagreb 1982., 659, Katarina Horvat-Levaj: *Barokna arhitektura*. Zagreb 2015., 391.

Uski lučni prozorski otvori, u srednjovjekovnoj tradiciji, vrlo su čest element na zvonnicima i na proširenjima istočnih korpusa crkava koji se pripisuju ovim graditeljima.⁷⁸ Termalni prozori otvoreni na južnom i sjevernom pročelju prepoznati su kao često rješenje graditelja Ignacija II., nastalo po uzoru na slične kasnorenesansne prozore.⁷⁹ Motiv štapa na bridovima dovratnika i nadvratnika glavnog i bočnog portala podsjeća na profilacije dovratnika gotičkih portala. Takav je štap ukomponiran u portale crkve sv. Jakova na Čiovu, koja bi se također mogla pripisati krugu Macanovića.⁸⁰

Dva lučna otvora zvonika na preslicu podsjećaju na otvore dvojnog prozora, bifore. Bifora je inače najčešći način rastvaranja zadnjih katova zvonika na kojima su radili Macanovići.⁸¹ Taj se način rastvaranja preslica učestalo pojavljuje još u romaničkom graditeljstvu.⁸² Preslici iz Stomorije vrlo su slične preslice postavljene na župnoj crkvi u selu Blizna, na kojoj su od 1740. do 1745. radili Ivan II. i Ignacije II.,⁸³ i na spomenutoj crkvi sv. Jakova na Čiovu iako ove imaju mnogo plastičniju profilaciju.

Kamena ploča sa sazidanim otvorom u obliku četverolista, postavljena pod preslicom, gotovo je nezaobilazna perforacija na navedenim zvonnicima i preslicama pripisanim Macanovićima.⁸⁴ Perforacije u obliku četverolista, koji

78 Primjerice, takve prozore imaju zvonici crkve u Donjem Humcu na Braču te zvonici Gospe od Karmela i sv. Petra u Trogiru, iako oni imaju skošene bridove. Lučnim prozorima otvoreni su zidovi spomenutih proširenja župnih crkva u Kaštel Štafiliću, Kaštel Novom i u Pučišćima.

79 Takve prozore ima župna crkva u Kaštel Štafiliću kao i ona u Nerežišću te crkva sv. Petra u Trogiru. Babić: *Barokna preinaka samostanske crkve sv. Petra*, 135.

80 Babić, Marasović: *Novovjekovni stambeni sklopovi*, 31, bilj. 61. Na međusobne veze graditelja, dobročinitelja i svećenika uključenih u obnovama crkva ove sredine, koje su zasigurno bile sveprisutne, kao i na općenito oskudne prilike upućuje podatak da je za opremanje i obnovu crkve sv. Jakova sredinom 18. stoljeća, osobito bio zaslužan Mihovil Harambašin, svećenik iz Kaštel Novog, koji je za ovu crkvu, između ostalog, dopremio veliko zvono sa župne crkve u Kaštel Novom. NAS, *Vizitacije biskupa Didaka Manole*, f. 146-148.

81 Navedimo zvonike Sv. Petra, Sv. Mihovila i Sv. Dominika u Trogiru, župne crkve u Milni i u Donjem Humcu na Braču, te zvonik Gospe od Pojišana u Splitu. Prijatelj Pavičić, Čoralić: *Prilog poznavanju opusa graditelja Vicka Ignacijevog Macanovića*, 57-58.

82 Ivo Petricioli: *Romaničke jednobrodne crkve sa zvonnicima na pročelju u našim primorskim krajevima*. Histria archaeologica. Pula. 1995. br. 20/21. 179-190.

83 Čoralić, Prijatelj: *Prilog poznavanju crkve sv. Marije u Blizni*, 131-136.

84 Taj je motiv, uz biforu, općenito prepoznat kao omiljeni motiv domaćih klesara u rastvaranju zvonika: Horvat-Levaj: *Barokna arhitektura*, 131.

asocira na križ, javljaju se na portalima romaničkih crkava i kuća,⁸⁵ ali i kasnije. Motiv četverolista najčešće ispunjava središta prozorskih ruža (rozeta) postavljenih nad portalima ovih graditelja.⁸⁶ Cvjetove raznolikih i bujnih latica, koji su isklesani uokolo četverolista na Stomoriji, Macanovići često uklapaju među latice prozorskih ruža ili, pak, pri dnu dovratnika portala, primjerice i na župnoj crkvi u Štafilicu.

Motivi šesterolatičnih cvjetova i dvanaestokrake zvijezde upisanih u krug koji su plitko prikazani na frizu glavnog i bočnog portala kao i na okvirima pročeljnih prozora Stomorije nisu, pak, toliko česti u repertoaru ukrasa Macanovićevih ostvarenja.⁸⁷ Ti su motivi također preuzeti iz ranijih razdoblja. Vrlo su česti još u ranosrednjovjekovnoj umjetnosti, a cvjetovi, zvijezde i križevi upisani u krug pojavljuju se na romaničkim portalima kuća u Trogiru i u Splitu.⁸⁸ Šesterolatični cvjetovi i zvjezdoliki motivi upisani u krug urezani su na zidovima katedrale i crkve sv. Ivana Krstitelja u Trogiru.⁸⁹ Slično izvedeni šesterolatični cvjetovi uklesani su na nadvratniku jedne barokne kuće na Čiovu koja se dovodi u vezu s Vickom Macanovićem.⁹⁰ Perforacija u obliku osmerokrake zvijezde rastvorena je na zvoniku crkve u Donjem Humcu na gradnji kojega je potvrđeno sudjelovanje istog majstora.⁹¹ Vicko Macanović,

85 Nalazi se u luneti južnog portala katedrale i crkve sv. Ivana Krstitelja u Trogiru kao i u lunetama romaničkih kuća u Trogiru i u Splitu. Ivo Babić: *Trogirski knez Ilija i njegova žena Stana*, Zbornik Tomislava Marasovića, ur. Babić, Ivo, Milošević, Ante. Split 2002., 376-393, Ivo Babić: *Agnus dei na crkvi sv. Ivana Krstitelja u Trogiru – prijedlog za Radovana*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 1988., 27, br. 1, 57-75. Motiv četverolista se, općenito u našem graditeljstvu, u raznolikim varijantama neprekidno ponavlja od 13. do 18. stoljeća.

86 Nalazi se, primjerice, među laticama rozeta župne crkve u Štafilicu, Sv. Petra i Gospe od Karmela u Trogiru, župne crkve u Nerežišćima na Braču.

87 Taj je motiv u dosadašnjoj literaturi, smatramo pogrešno, prepoznat kao renesansni. Domazet, Vuletin, Bartulović: *Odvitnice*, 16.

88 Fisković: *Romaničke kuće u Splitu i u Trogiru*, sl. 41, 46, 61.

89 O ovim motivima i njihovoj simbolici: Ivo Babić: *O trogirskim biljezima u kamenu*. Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 1988. br. 12-13. 109-125. Ondje se nalaze urezani i motivi raznolikog lišća (palmeta), među kojima su neki gotovo identični lisnatom ukrasu koji se javlja posred nadvratnika jastučastog profila na mnogim portalima pripisanim Macanovićima.

90 Riječ je o kući Ostojčić (kat. čest.101). Vicko Macanović spominje se kao procjenitelj te kuće. Prijatelj Pavičić, Čoralčić: *Prilog poznavanju opusa graditelja Vicka Ignacijevog Macanovića*, 68.

91 Fisković: *Ignacije Macanović*, 233.

inače, ostao je zabilježen prije svega kao klesar, primjerice, izvodio je završne klesarske radove na župnoj crkvi u Štafilicu.⁹² Moglo bi ga se stoga pretpostaviti kao izvođača završnog uređenja pročelja Gospe Stomorije.

Naposljetku, ugrađivanje dvaju spolija, ulomka kasnoantičkog reljefa i ranoromaničke vodorige i to na način da im je dan osobit naglasak, također upućuje na Macanoviće. Posebno Ignacije II. pokazuje interes za starine, pa je tako gotovo na svim zahvatima u Trogiru na kojima je bio angažiran ugradio ulomke starijih zadnja, raznorodnog porijekla i motiva, od kasnoantičkih do renesansnih, postavljajući ih uglavnom na vidljiva i istaknuta mjesta. Primjerice, na novom, baroknom pročelju crkve sv. Petra u Trogiru postavljeno je, posred prekinute trabeacije nad portalom, renesansno poprsje s prikazom Boga Oca. Na zvoniku iste crkve bio je ugrađen fragment antičkog sarkofaga. U pročelje crkve Gospe od Karmela u trogirskom predgrađu Pasike ukomponiran je reljef gotičkog sarkofaga, a jedan je spolij ugrađen u stubište kojim se pristupa zvoniku. U interijeru iste crkve iskorišten je srednjovjekovni kapitel. Povrh novih sjevernih (kopnenih) gradskih vrata, čije se rješenje pripisuje Ignaciju II., postavljen je kasnogotički kip gradskog zaštitnika, sv. Ivana. Isti je majstor sudjelovao u preuređenju stambenog sklopa obitelji Garagnin u Trogiru prilikom koje su na gospodarskoj zgradi u nove, barokne otvore ukomponirani gotički okviri, a u stepenište gotički kapitel i stup.⁹³

Fragment ranokršćanskog križa ugrađen je na apsidi župne crkve u Štafilicu na čijoj je izgradnji radio Ignacije II. U interijeru iste crkve nalazi se antički kapitel nekoć upotrijebljen kao postament drvenog raspela izrađenog u 18. stoljeću.⁹⁴ Na ogradnom zidu dvorišta crkve u Kaštel Novom, na čijem su proširenju također sudjelovali Macanovići, postavljen je veliki kameni križ za čiju je bazu iskorišten

92 Fisković: *Ignacije Macanović*, 233, 244, 247, 265-267.

93 Pretpostavlja se da su Macanovići prilikom barokne obnove zvonika samostanske crkve sv. Mihovila u Trogiru u njega ukomponirali starije, gotičke prozore. Udio Macanovića naslućuje se i u obnovi samostanske crkve sv. Nikole, na čijem su zapadnom zidu bili ugrađeni različiti antički i ranosrednjovjekovni spoliji. Na ugrađivanje spolija i općenito senzibilitet Ignacija II. Macanovića prema starinama ponajviše je upozorio Ivo Babić: Babić: *Barokna preinaka crkve Gospe od Karmela*, 175-184, Babić: *Barokna preinaka samostanske crkve sv. Petra*, 129-139, Babić: *Jedna prostorna intervencija Ignacija Macanovića*, 305-338, Babić: *Trogir*, 372, 391-392.

94 Acalija: *Župna crkva Bezgrješnog začeca*, 39, 40, 45-47. Na zvoniku Gospe od Pojššana, na kojemu je radio Vicko Macanović, ugrađen je također (antički?) spolij: Prijatelj Pavičić, Čoralčić: *Prilog poznavanju opusa graditelja Vicka Ignacijevog Macanovića*, 57-58.

antički kapitel. Macanovići su ugradili ulomke srednjovjekovne i renesansne arhitektonske dekoracije čak i na svojim kućama u Trogiru.⁹⁵ To potkrepljuje ranije iznesenu pretpostavku da su spoliji iz Stomorije mogli biti dopremljeni upravo iz Trogira, gdje su tijekom 18. stoljeća Ignacije II, zajedno s ocem Ivanom II i rođakom Vickom Macanovićem bili uposleni na mnogim i raznorodnim zahvatima: od graditeljskih i klesarskih, do urbanističkih i interijerskih. Prema motivima urezanim, uklesanim i perforiranim na zidovima trogirskih romaničkih crkava i kuća, kako se već dalo naslutiti, mogli su nastati mnogi opisani motivi (perforacije u obliku četverolista, šesterolatični cvjetovi i zvjezdoliki motivi upisani u krug) korišteni u opusu graditelja i klesara Macanovića.

Crkva Gospe od Stomorije, čiju baroknu obnovu pripisujem Macanovićima, ipak se razlikuje od njihovih drugih zahvata. U rješenju pročelja i bočnih zidova nedostaju neki izraziti barokni arhitektonski elementi, koji se inače pojavljuju na drugim ostvarenjima ovih graditelja, poput polukružnih zabata zaključenih krivuljama i volutama, portala s jastučastim profilima i svijenim konzolama, ovalnih prozora ukrašenih volutama, prekinutih trabeacija ili, pak, akroterija raznolikih oblika i motiva postavljenih vrh pročelja. Općenito, opisane profilacije i reljefni ukrasi na crkvi u Stomoriji manje su plastični. Takvo sažetije rješenje čitave kompozicije i manje vješta izvedba pojedinih arhitektonskih motiva u skladu je s oskudnim mogućnostima naručitelja, ali i ograničenim zadatkom – obnovom jedne male, poljske crkve koja je odavno prestala služiti kao župna crkva.

IZVORI I LITERATURA

Hrvatska - Nadbiskupski arhiv u Splitu (NAS):

- T 32- Vizitacije biskupa Kačića, 1723.-1730.

- T 47- Vizitacije biskupa Didaka Manole 1756.-1761.

- T 59- Vizitacija Ivana Antuna Miočevića 1782.

- Preslike miscell. - Ottaviano Garzadori, 1625, *Visitatio Dalmatiae – Traguriensis ann. 1624. et 1625.*; Arhiv zbora za evangeli-

95 Riječ je o kućama (kat. čest. 904., 913 i 914) koje se nalaze u predgrađu Pasike. Na njima su ugrađeni srednjovjekovni kapitel, gotički fragment ugaonog štapa s motivom čaške cvijeta te ulomak renesansnog prozora. Babić: *Barokna preinaka crkve Gospe od Karmela*, 181-182, Prijatelj Pavičić, Čoralić: *Arhivska istraživanja kao prilog poznavanju kuća obitelji Macanović*, 180, 186, bilj. 75.

zaciju naroda, Visite e collegi vol. 2

- Preslike miscell.- Agostino Valier, 1576., *Visitatio apostolica Dalmatiae 1579, Visitatio ecclesiarum urbis et dioecesis Tragurien-sis 1576.*; Archivium Secretum Vaticanum, Congregatio concilii n. 57, Vatikanski arhiv, Congr. Vescovi regolari, Visite apostoliche, vol. 80

Sanja Acalija: *Župna crkva Bezgrješnog začeća Blažene Djevice Marije u Kaštel Štafiliću.* Kaštela 2007.

Pavao Andreis: *Povijest grada Trogira.* Split 1977. -1978.

Dunja Babić, Katja Marasović: *Novovjekovni stambeni sklopovi i njihova uloga u urbanizaciji trogirskog predgrađa na Čiovu.* Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 2020., br. 44/1, 109-130.

Ivo Babić: *Agnus dei na crkvi sv. Ivana Krstitelja u Trogiru – prijedlog za Radovana.* Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 1988., 27, br. 1, 57-75.

Ivo Babić: *Barokna preinaka crkve Gospe od Karmela u Trogiru.* *Ars Adriatica*, 2016, br.6, 175-184.

Ivo Babić: *Barokna preinaka samostanske crkve sv. Petra u Trogiru i graditelji iz roda Macanović-Raguseo.* Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 2016., br. 40, 129-139.

Ivo Babić: *Četiri kasnoantička spolija iz Trogira.* *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Split 2016., br. 109, 291-303.

Ivo Babić: *O trogirskim biljezima u kamenu.* Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 1988. br. 12-13., 109-125.

Ivo Babić: *Iz dalmatinskog srednjovjekovlja.* Split 2019.

Ivo Babić: *Jedna prostorna intervencija Ignacija Macanovića u Trogiru.* Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 1999., Vol. 38, br. 1, 305-338.

Ivo Babić: *Prostor između Trogira i Splita.* Trogir 1984.

Ivo Babić: *Spolije na tlu ranosrednjovjekovne Hrvatske.* *Starohrvatska prosvjeta.* 2006, vol.III., br. 33, 91-125.

Ivo Babić: *Šest primjera različitog korištenja srednjovjekovnih trogirskih spolija.* *Starohrvatska prosvjeta*, Split 2021, vol.III, br.48, 385-397.

Ivo Babić: *Trogir-grad i spomenici.* Split 2016.

Ivo Babić: *Trogirski knez Ilija i njegova žena Stana.* *Zbornik Tomislava Marasovića ur.I. Babić, A. Milošević.* Split 2002., 376-393.

- Ivo Babić: *Zapažanja o zvoniku splitske katedrale*: Vjesnik za arheologiju u povijest dalmatinsku, Split 2007.. br.100, 145–200.
- Miho Barada: *Trogirski spomenici I. Zapisnici pisarne općine trogirske II*. Zagreb 1950.
- Frane Bego: *Vizitacije biskupa Pax Jordana Kaštelima (2)*. Kaštelanski zbornik, Kaštela 1996. br.5, 113-124.
- Irena Benyovsky: *Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima*. Croatica Christiana periodica, 1998., god. 22, br. 41,137-160.
- Irena Benyovsky Latin: *Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku*. Povijesni prilozi, 2007., br. 32, 25-61.
- Darka Bilić: *Inženjeri u službi Mletačke Republike: inženjeri i civilna arhitektura u 18. stoljeću u mletačkoj Dalmaciji i Albaniji*. Split 2013.
- Ivna Bućan: *Biblijski vrt Stomorija*. Glasnik Zaštite Bilja, 2004., 27., br. 6, 5-10.
- Ivna Bućan, Maden Domazet, Dobrila Kraljić: *Biblijski vrt*. Kaštelanski zbornik, Kaštela 1999., br.6, 7-28.
- Tonči Burić: *Srednjovjekovna naselja u Kaštelima*. Zbornik radova Kaštela ko-lijevka Hrvatske, Kaštel Stari 1998., 32-33.
- Tonči Burić: *Stomorija – Miri (Kaštel Novi), primjer prostornih relacija unutar naselja u kasnoj antici i srednjem vijeku*. Archaeologia Adriatica, 2021., br.1, 541-557.
- Nenad Cambi: *Krist i njegova simbolika u likovnoj umjetnosti starokršćanskog perioda u Dalmaciji*. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split 1968-69. , br.70-71, 57-99.
- Pascale Chevalier: *Ostaci starokršćanske skulpture iz crkve Sv. Marte u Bijaćima*. Starohrvatska prosvjeta, Split 1999., vol. III, br. 26, 109-140.
- Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, II, ur. Tadija Smičklas, Zagreb 1904.
- Lovorka Čoralić, Ivana Prijatelj Pavičić: *Arhivska istraživanja kao prilog poznavanju kuća obitelji Macanović u Trogiru*. Radovi instituta za povijest umjetnosti, 2001., br.25, 189- 198.
- Lovorka Čoralić, Ivana Prijatelj Pavičić: *O graditeljskoj aktivnosti u trogirskim ženskim benediktinskim samostanima u vrijeme biskupa Jeronima Fonde (1738–1754)*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 1999., Vol. 38, br. 1, 365-396 .

- Lovorka Čoralić, Ivana Prijatelj Pavičić: *Prilog poznavanju crkve sv. Marije u Blizni*: Croatica Christiana periodica, 2001., Vol 25., 131- 136.
- Lovorka Čoralić, Ivana Prijatelj Pavičić: *Prilog poznavanju opusa graditelja Vic-ka Ignacijevog Macanovića i Grgura Mazzonija*. Umjetnički dodiri dviju jadranskih obala u 17. i 18. stoljeću, ur. V. Marković, I. Prijatelj, Split 2007., 51- 70.
- Mladen Domazet: *Kaštelanske bratovštine od 16. do 19. stoljeća*: Kaštelanski zbornik, Kaštela 1999. br.6, 123-125.
- Mladen Domazet: *Svetište Gospe Stomorije u Kaštel Novom: Kontinuitet trajanja i promjene*. Crkva u svijetu, 2015., br. 1, 147-159.
- Mladen Domazet, Marin Vuletin, Tonko Bartulović: *Odvitnice Gospe Stomori-rijo*. Zagreb 2008.
- Mirela Duvnjak: *Župna crkva Sv. Petra apostola u Kaštel Novome*. Kaštela 2007.
- Mirela Duvnjak: *Ikona Gospe Stomorije iz Kaštel Novog*. Kaštelanski zbornik, 9, 2011., 289-299.
- Cvito Fisković: *Ignacije Macanović i njegov krug*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 1955. , Vol. 9, br.1, 198-268.
- Cvito Fisković: *Nekoliko neobjelodanih romaničkih skulptura u Splitu*: Serta Hoffleriana, 1940., 443-452.
- Cvito Fisković: *Romaničke kuće u Splitu i u Trogiru*. Starohrvatska prosvjeta, 1952., vol. III, br. 2, 129-178.
- Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj: *Barok u Hrvatskoj*. Zagreb 1982.
- Katarina Horvat-Levaj: *Barokna arhitektura*. Zagreb 2015.
- Lovre Katić: *Povijesni podaci iz vizitacija Trogirske biskupije u XVIII. stoljeću*, Starine, 1958., knj.48, 274-330
- Lovre Katić: *Reambulacija dobara splitskog nadbiskupa 1937. godine*, Starohrvatska prosvjeta, 1956., III,br.5, 135-177.
- Mario Katić: *Prilog istraživanju običaja obilježavanja mjesta odmaranja s pokoj-nikom*. Studia mythologica Slavica, 2012., br.15, 117-133.
- Duško Kečkemet: *Figuralna skulptura s romaničkog zvonika splitske katedrale*: Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 1955., br. 9, 91-135.
- Duško Kečkemet: *Kaštel Sućurac*. Split 1978.
- Ivan Lucić: *Povijesna svjedočanstva o Trogiru,II*. Split 1979.
- Vinicije B. Lupis: *O sakralnoj baštini Blata XIX. i XX. stoljeća*. Prilozi povijesti

- umjetnosti u Dalmaciji., 2008.,vol. 41., br. 1, 449-471.
- Vladimir Marković: *Kapela blaženog Ivana Trogirskog Nikole Firentinca i sakralna arhitektura u Dalmaciji 300 godina poslije*. Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 2007., br.31, 121-130.
- Marie Pascale Mourgues Flèche, Pascale Chevalier, Ante Piteša: *Catalogue de sculpture du Haut Moyen âge du Musée Archéologique de Split*. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split 1993.,br.85, 207-305.
- Vjeko Omašić: *Kaštela od prapovijesti do početka XX. stoljeća*. Kaštela 2001.
- Vjeko Omašić: *Prilozi poznavanju društveno-ekonomskih prilika u trogirskom distriktu u XVII i XVIII stoljeću; Stomorija i njeni juspatroni u XVII i XVIII stoljeću*. Izdanja Historijskog arhiva u Splitu, Split 1967., br.6, 96-103.
- Vjeko Omašić: *Topografija kaštelanskog polja*. Split 1978.
- Ivo Petricioli: Romaničke jednobrodne crkve sa zvonnicima na pročelju u našim primorskim krajevima. *Histria archaeologica*. Pula 1995., br.20/21, 179-190.
- Ante Piteša: *Ranosrednjovjekovni kameni spomenici u Arheološkome muzeju u Splitu*. Split. 2012.
- Daniela Matetić Poljak: *Prilog jednoj kiparskoj ranoromaničkoj radionici u Splitu*: Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, Split 2020., br. 13, 131-150.
- Kruno Prijatelj: *Macanovićevo pročelje u Velom Drveniku*. Kulturna baština, 1978., br. 7- 8, 49- 52.
- Ivana Prijatelj Pavičić, Lovorka Čoralić: *Prilog poznavanju djelovanja trogirске graditeljske obitelji Aviani*. Građa i prilozi za povijest Dalmacije, Split 2001. br. 17, 281-298.
- Ivica Sikavica: *Izrada replike stomorijskog garguja*. Kaštelanski zbornik, Kaštela 2007., br.8, 51-79.
- Ivan Strohal: *Bratstva (bratovštine) u starom Trogiru*. Rad JAZU, 1914. br.201, 44-67.
- Mirjana Trošelj: *Mitske predaje i legende južnovelebitskog Podgorja*: *Studia mythologica Slavica*, 2011., br.14, 345-270.

BAROQUE-STYLE RENOVATION OF THE CHURCH OF OUR LADY OF
STOMORIJA (ST. MARY OF ŠPILJAN) IN KAŠTEL NOVI – A PROPOSAL TO
ASCRIBE IT TO THE BUILDERS FROM THE MACANOVIĆ-RAGUSEO FAMILY

Summary

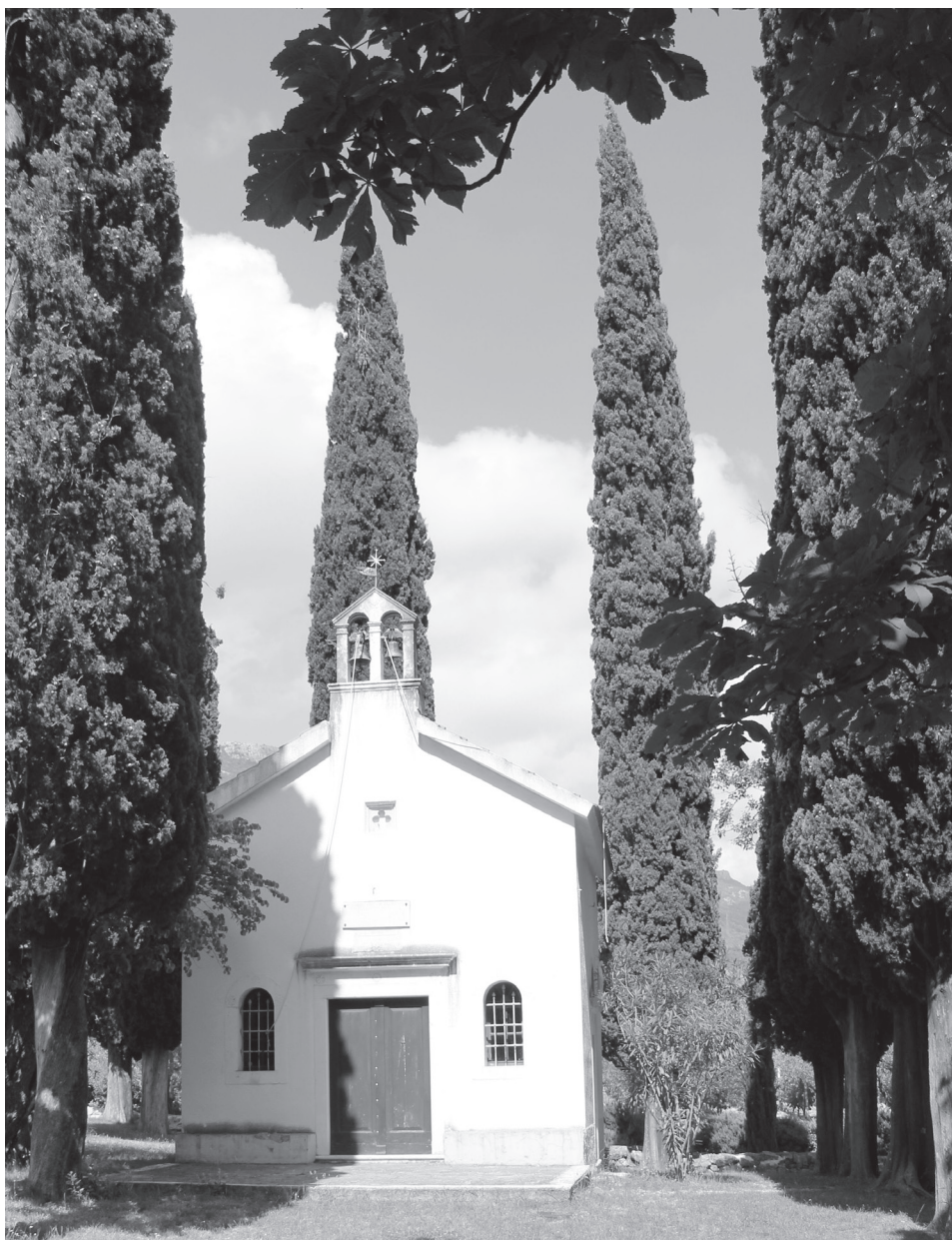
The Church of Our Lady of Stomorija (St. Mary of Špiljan) sits in a field, north of the town of Kaštel Novi. The ambient and landscape, as well as the cultural-historical significance of the church and its immediate environment, are of extraordinary value. The church is located at the crossroads of old routes, surrounded by lush and diverse vegetation, with a water spring in front of the church building. The site is said to be a sanctuary because of the centuries-old and still living tradition of pilgrimage to it on the Day of the Assumption of Mary. The Biblical Garden around it was set up in 1998.

The size of the church is modest and its architectural concept is simple – a single-nave church with a big rectangular apse terminating in a bell-gable. The church was established in 1189 as a benefice (grant) and it was probably built on that occasion. It served as the parish church of the nearby medieval village Špiljan. After the end of the 15th century, when the Turks started to invade the area, the people of Špiljan moved to fortified towns along the coast. Although Our Lady of Stomorija no longer served as the parish church, it was used continuously. However, it became neglected and somewhat derelict. It underwent a renovation that began around 1710 and went on until the end of the 18th century. The renovation was carried out in the Baroque style, the church was extended to the east with a new, deep and spacious apse, the façade and side walls were enhanced with openings and the openings were decorated, the façade was capped by a new bell-gable and a light-opening was added to it and the surroundings of the church were landscaped. The Baroque-style intervention probably included the incorporation of two spolia – the first is a fragment dating back to late Antiquity and depicting a dolphin and a cross on the west wall of the apse and the second is a gargoyle from the early Romanesque period placed at the end of the stone bed of the nearby creek.

The renovation of Our Lady of Stomorija is ascribed to the builders from the Macanović-Raguseo family, who were hired to build and renovate a series of churches in Kaštela, Trogir and other villages and towns in the Trogir Diocese during the 18th century.

The proposal to ascribe the renovation to the Macanović family is based on the following: the architectural solutions applied in the extension of the church and the style of the architectural decoration have been analyzed and analogies with other buildings that have been confirmed or recognized to have been built or renovated with the participation of the said builders have been considered. Many of the ornaments of Our Lady of Stomorija have been identified as motifs belonging to earlier stylistic periods, which is, like the incorporation of spolia, a trademark feature of the work the Macanovići were used to be hired for.

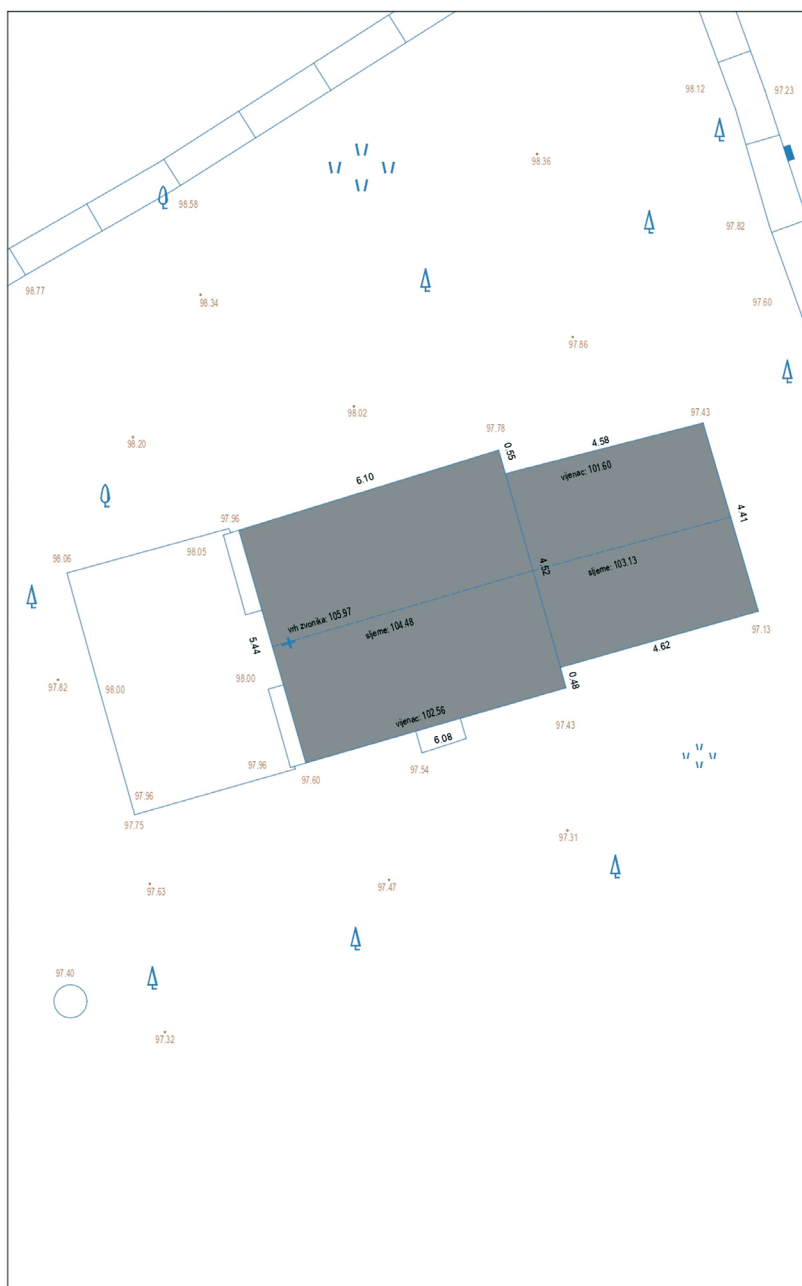
Keywords: Church of Our Lady of Stomorija (St. Mary of Špiljan), Macanović family, Baroque, spolia

Slika 1. Pročelje i okoliš crkve Gospe Stomorije, 2013. godina

Slika 2. Replika ranoromaničke vodorige ugrađena na kraju kanala uz južni zid ograde oko crkve

Slika 3. Tlocrt crkve, geodetski snimak, izradio dipl. ing. geod. Toni Tadin

Slika 4. Pročelje, geodetski snimak, izradio dipl. ing. geod. Toni Tadin

Slika 5. Južni zid crkve, geodetski snimak, izradio dipl. ing. geod. Toni Tadin

Slika 6. Sjeverni zid crkve, geodetski snimak, izradio dipl. ing. geod. Toni Tadin

Slika 7. Kasnoantički ulomak ugrađen na istočnom zidu apside

Slika 8. Ornamenti nadvratnika i posvetna ploča ugrađena nad portalom

Slika 9. Zvonik na preslicu

Slika 10. Interijer crkve, pogled prema apsidi